

УДК 340.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.3>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Бондар Н.А.,*доктор філософії зі спеціальності 081 «Право»,**доцент,**доцент кафедри державно-правових дисциплін**та українознавства**Сумського національного аграрного університету**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8036-9083>**e-mail: ashatana2010@ukr.net***Головій В.О.,***здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти**зі спеціальності 081 «Право»,**Сумського національного аграрного університету*

Бондар Н.А., Головій В.О. Тенденції розвитку національних правових систем в умовах глобалізації: окремі аспекти.

Наукова цінність статті полягає у тому, що в ній на основі опрацювання проблем теоретичного та нормативного характеру окреслені основні виклики, які постають перед національними правовими системами в умовах глобалізації.

Позиціоновано, що поняття правової системи є складним та багатограним явищем, яке не можливо викласти в одиничному визначенні, при якому будуть враховані всі характеристики останнього. Правову систему необхідно розглядати як сукупність юридичних засобів регулятивно-організуючого та стабілізуючого впливу на суспільні відносини.

В статті аналізуються тенденції розвитку національних правових систем в умовах глобалізації, які охоплюють адаптацію до глобальних змін, посилення міжнародної співпраці, впровадження інновацій та одночасне збереження національної ідентичності. Доведено, що універсальність національного права сприяє спрощенню міжнародної співпраці, але може зменшувати суверенітет національних правових систем, вимагаючи адаптації національного законодавства до глобальних стандартів. Міжнародне співробітництво робить правові системи більш відкритими, але водночас вимагає від держав знаходити баланс між національними інтересами та глобальними пріоритетами, що знайшло своє відображення в зміні співвідношення міжнародного та національного права, зростання впливу регіонального права на національне та правового регулювання наднаціонального права.

Аргументовано, що окремою тенденцією необхідно визначити зростання ролі прав людини,

які стали спільною цінністю для багатьох правових систем, але процес їх впровадження часто залежить від внутрішньої політичної та економічної ситуації в країні. Глобальні екологічні виклики змушують держави адаптувати свої правові системи, але реалізація таких норм потребує значних ресурсів і політичної волі.

Підкреслюється, що мультикультуралізм також є важливою тенденцією в розвитку сучасних правових систем, спрямований на забезпечення рівноправності та недискримінації для всіх громадян, незалежно від їхньої етнічної, релігійної чи культурної належності. Цифровізація робить правову систему більш ефективною, але також створює нові виклики, зокрема, щодо кібербезпеки та захисту персональних даних. Процес глобалізації вимагає формування достатньої правової бази для забезпечення гармонійного співробітництва країн і вирішення глобальних проблем.

Ключові слова: правова система, національна правова система, глобалізація, гармонізація права, уніфікація права, мультикультуралізм, цифровізація права.

Bondar N.A., Holoviy V.O. Trends in the development of national legal systems in the context of globalization: some aspects.

The scientific value of the article lies in the fact that, based on the study of theoretical and regulatory issues, it outlines the main challenges facing national legal systems in the context of globalization.

It is argued that the concept of a legal system is a complex and multifaceted phenomenon which cannot be summarized in a single definition which would take into account all the characteristics of

the latter. The legal system should be viewed as a set of legal means of regulatory, organizing and stabilizing influence on social relations.

The article analyzes the trends in the development of national legal systems in the context of globalization, which include adaptation to global changes, strengthening of international cooperation, introduction of innovations and simultaneous preservation of national identity. It is proved that the universalization of national law facilitates international cooperation, but may reduce the sovereignty of national legal systems by requiring the adaptation of national legislation to global standards. International cooperation makes legal systems more open, but at the same time requires states to find a balance between national interests and global priorities, which is reflected in the changing relationship between international and national law, the growing influence of regional law on national law and the legal regulation of supranational law.

It is argued that a separate trend should be identified as the growing role of human rights, which have become a common value for many legal systems, but the process of their implementation often depends on the internal political and economic situation in the country. Global environmental challenges are forcing states to adapt their legal systems, but the implementation of such norms requires significant resources and political will.

It is emphasized that multiculturalism is also an important trend in the development of modern legal systems, aimed at ensuring equality and non-discrimination for all citizens, regardless of their ethnic, religious or cultural background. Digitalization makes the legal system more efficient, but it also creates new challenges, in particular, cybersecurity and personal data protection. The process of globalization requires the formation of a sufficient legal framework to ensure harmonious cooperation between countries and solve global problems.

Key words: legal system, national legal system, globalization, harmonization of law, unification of law, multiculturalism, digitalization of law.

Постановка питання. XXI століття характеризується кардинальними змінами в усіх сферах життя, особливо це стосується світової економіки, фінансів, політики, культури, екології, ЗМІ та інших сфер суспільного життя, зокрема і права. Науковцями з різних галузей знань ці процеси описуються як «глобалізація». Усе більше науковців усвідомлюють, що глобалізація стає домінуючою тенденцією світового розвитку на сучасному етапі, а сам процес охоплює все більше країн. Глобалізація суттєво впливає на національні правові системи, приводячи до

змін у їхній структурі, принципах та процесах правотворчості. Водночас у світовій науковій спільноті недостатньо досліджень щодо впливу цих процесів на розвиток національних правових систем світу і майже відсутні дослідження у національній юридичній спільноті.

Аналіз джерельної бази. Взаємодія національних правових систем світу є одним із чинників ефективного та безпечного розвитку всього людства. Дослідженням трансформації національних правових систем в умовах глобалізації займалися такі вчені, як Р. Бірюков, О. Железов, Д. Лук'янов, О. Сидоренко, О. Теличко, В. Рекун, Ю. Туниця, М. Хаустова, Р. Шай, Ю. Шайгородський та інші. Проте динамізм процесів глобалізації зумовлює необхідність з'ясування та виокремлення нових аспектів досліджуваної тематики.

Метою цієї публікації є спроба окреслення тенденцій розвитку національних правових систем в умовах глобалізації, які є загальноновизнаючою тенденцією розвитку сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи дію глобалізації на національні правові системи необхідно визначити дефініції таких понять як «глобалізація» та «національна правова система».

Словникова література визначає глобалізацію, як процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації [2], а глобальний – такий, що поширюється на всю земну кулю; всесвітній, повний; загальний, універсальний [7, с. 9]. Погоджуємося з думкою О.Сидоренко, який визначає глобалізацію, як комплексне геополітичне, гео економічне і геокультурне явище, яке здійснює потужний вплив на всі сторони життєдіяльності суспільств [6, с. 235], отже правова природа глобалізації має універсальний характер. Ю. Шайгородський визначає це поняття, як інструмент аналізу соціальних процесів, яке активно використовується для характеристики сучасних змін життєдіяльності, переходу людства на якісно новий рівень – від національно-державної до транснаціональної фази суспільств і постіндустріальної, інформаційної фази суспільного розвитку в цілому [13, с. 66]. Отже, необхідно констатувати, що наукові дослідження та концепція глобалізації мають міждисциплінарний характер, яка виражена в конвергенції ідей, які походять із таких наук, як політологія, право, економіка тощо.

Необхідно підкреслити, що існує досить велика кількість різноманітних наукових підходів щодо дослідження правової системи, накопичено об'ємний науковий матеріал, але немає єдиного погляду на генезу, поняття та цінність правової системи.

Термін «правова система» також використовують у кількох значеннях. У вузькому значен-

ні правова система – це право певного суспільства і пов'язані з ним правові явища. У цьому значенні термін «правова система» використовується, зокрема, у словосполученні «правова система суспільства» або «національна правова система». Правовою системою у широкому розумінні є певна сукупність різних правових систем, об'єднаних за спільними ознаками [5, с. 12].

Правова система (англ. legal system) – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у сталих зв'язках між собою та з іншими соціальними явищами, що забезпечує її цілісність, розвиток та правонаступність [4, с. 515]. «Правова система, – як зазначає Д. Лук'янов, – є системою, що складається з юридичних понять і зв'язків між ними, в яких в абстрагованій формі відображено певні аспекти реального світу» [5, с. 25]. Р. Бізюков розглядає правову систему крізь призму самотності національної правової системи, яка відображає специфіку національної правової свідомості, правової культури, домінуючого праворозуміння, правового менталітету, що обумовлені національною правовою традицією, ціннісними орієнтирами в кожному окремо взятому суспільстві [1, с. 16].

Отже, поняття правової системи є складним та багатограним явищем, яке не можливо викласти в одиничному визначенні, при якому будуть враховані всі характеристики останнього. Правову систему необхідно розглядати як сукупність юридичних засобів регулятивно-організуючого та стабілізуючого впливу на суспільні відносини.

В умовах динамічного процесу глобалізації світу для реалізації національних та міжнародних правових норм, отримання ґрунтовних комплексних правових знань необхідно виокремити тенденції розвитку сучасних правових систем в умовах глобалізації. Погоджуючись з думкою Р. Бізюкова, що основними напрямками трансформації національної правової системи в умовах глобалізації є:

- *універсалізація національного права*, яка являє собою продуманий, запланований процес, спрямований на стандартизацію та уніфікацію правових норм і принципів в рамках національного права відповідно до норм національного, міжнародного й наднаціонального права, реалізується через такі методи й прийоми як рецепція, гармонізація, уніфікація, стандартизація, адаптація, апроксимація та інфільтрація;

- *динаміка зміни співвідношення міжнародного і національного права* має вираження в частковому визнанні деяких принципів і норм міжнародного права як повноцінних джерел національного права.

- зростання впливу *регіонального права на національне право*, на його функціонування, трансформацію й перспективи розвитку.

- *наднаціональне право – продукт глобалізації* та представляє особливу сферу правового регулювання, в рамках якої взаємодіють суб'єкти національного і міжнародного права [1, с. 15].

Отже, серед основних тенденцій розвитку національних правових систем в умовах глобалізації необхідно виокремити *гармонізацію та уніфікацію права*, адже право є елементом правової системи. «Під впливом глобалізації, – як зазначає М. Хаустова, – відбуваються внутрішні зміни у праві: змінюється сутність права не тільки на національному, а й на наддержавному, глобальному рівні, а також його зміст, цілі, завдання, призначення і джерела (форми) права» [11, с. 14]. Під гармонізацією законодавства розуміють процес приведення норм національного законодавства у відповідність із загальноприйнятими міжнародними стандартами або міждержавними домовленостями з метою усунення суперечностей та юридичних колізій між національними правовими системами та забезпечення єдиного підходу до правового регулювання певних питань у міжнародному контексті. Так, до прикладу, в Угоді про асоціацію України з ЄС [8] передбачена саме гармонізація законодавства.

Глобалізація стимулює процеси уніфікації правових норм, особливо в галузі міжнародної торгівлі, фінансів, інтелектуальної власності, прав людини тощо. Це проявляється у створенні загальних міжнародних стандартів, що сприяють спрощенню правових процедур і взаємодії між країнами. Прикладом є міжнародні договори, такі як Угода про СОТ, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів або правові акти Європейського Союзу. Під уніфікацією, як правило, розуміється процес створення єдиних правових норм в різних країнах або регіонах з метою усунення відмінностей між національними законодавствами в певній галузі права та однотипності правового регулювання. Таким чином, гармонізація та уніфікація є самостійними, але взаємопов'язаними формами зближення законодавства. Метою гармонізації є зменшення відмінностей правових норм різних держав, а уніфікація передбачає створення єдиних правових норм для різних держав.

Погоджуючись з аргументацією провідних науковців, на наше переконання необхідно окреслити декілька не менш важливих тенденцій розвитку національних правових систем в умовах глобалізації.

Окремою тенденцією необхідно визначити *зростання ролі прав людини*. Права людини стають все більш пріоритетними в міжнародному праві. Це виявляється у створенні міжнародних

стандартів захисту прав людини, а також у зростанні впливу міжнародних судів, таких як Європейський суд з прав людини, які приймають рішення, що впливають на національні правові системи. Як слушно зауважує О. Железов, міжнародно-правові засоби забезпечення і захисту прав людини є ширшим поняттям, ніж міжнародні механізми захисту прав людини, але й вони не охоплюють всієї системи захисту прав людини. Права людини захищаються і в рамках міжнародного гуманітарного права міжнародними актами та міжнародними органами, серед яких Женевські конвенції 1948 р. з двома протоколами до них і утворена ними Міжнародна комісія щодо встановлення фактів [3, с. 52].

Екологічні виклики, такі як зміна клімату, змушують держави і міжнародні організації посилювати законодавство у сфері охорони довкілля, що безумовною необхідністю *удосконалення міжнародного екологічного права* та пов'язаних з цим процесів, зокрема зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів, збереження біорізноманіття, управління природними ресурсами тощо. На початку 90-х років минулого століття виникла ідея Екологічної Конституції Землі [10, с. 32]. Ця концепція стосується створення міжнародного документа, що регулює права і обов'язки людства щодо охорони навколишнього середовища. Ідея виникла на тлі глобальних екологічних криз, що вимагають глобальної реакції і відповідальності. Подібні ідеї вже закладені в низці міжнародних договорів, наприклад, у Паризькій угоді по клімату, Конвенції про біорізноманіття тощо, але Екологічна Конституція Землі могла б об'єднати ці ініціативи в одному універсальному документі з більш чіткою правовою основою.

На наше переконання, *мультикультуралізм* також є важливою тенденцією в розвитку сучасних правових систем, який полягає в інтеграції та врахуванні культурного розмаїття у правових нормах. Як зазначає Р. Шай, мультикультуралізм – це не що інше, як законодавче визнання специфічних прав расових, культурних, релігійних груп та послідовне дотримання владою узаконених нормативів щодо цього... Кожна держава має визначати для себе, який обсяг не-стандартних політичних і культурних прав вона може й повинна забезпечити спільнотам та їхнім представникам, котрі відчувають труднощі з адаптацією у країні проживання або обстоюють принципи "альтернативної" ідентичності. Виробляючи відповідну стратегію щодо групових інтересів етнічних та релігійних спільнот, вона має дбати про всю систему механізмів, які забезпечать її реалізацію [12, с. 58]. Отже, мультикультуралізм спрямований на забезпечення рівноправності та недискримінації для всіх громадян, незалежно від їхньої етнічної, релігійної

чи культурної належності. У зв'язку з посиленням міграційних процесів, необхідним стає правове регулювання, яке враховує культурну різноманітність і потреби різних груп населення. Ці тенденції формують нові виклики та можливості для правової системи, а також вимагають гнучкості та адаптації з боку нормотворців.

Розвиток цифрових технологій породжує нові правові виклики, що стосуються регулювання інтернет-простору, кібербезпеки, захисту персональних даних, транскордонних цифрових транзакцій, реалізації соціальних прав на основі технологічних платформ, електронного уряду та електронної держави. Правові системи повинні адаптуватися до нових умов, створюючи норми для захисту інтересів громадян, бізнесу та держав в цифровому світі. Цифровізація права є однією з ключових тенденцій у розвитку сучасних правових систем, особливо в умовах глобалізації, що сприяє прискоренню обміну інформацією, інтеграцією ринків і міжнародної співпраці. Ця тенденція охоплює використання цифрових технологій для автоматизації, вдосконалення і доступності правових процесів, створення нових правових норм та інструментів, а також сприяє подоланню кордонів між країнами у правовій сфері. Погоджуючись з думкою О. Теличко та В. Рекун, що цифрова реальність висуває вимоги до юридичної науки і практики, пов'язані з удосконаленням механізмів правового регулювання різних сфер життя на основі сучасних цифрових технологій, а цифровізація реальної правової дійсності сприяє формуванню нових цивілізаційних явищ та процесів, виникненню нового праворозуміння, світогляду та правової культури [9, с. 212]. Отже, цифровізація права є однією з основних тенденцій розвитку правових систем, яка дозволяє адаптуватися до викликів глобалізації. Впровадження цифрових технологій змінює способи надання правових послуг, забезпечує більш ефективне управління та автоматизацію процесів, а також відкриває нові можливості для міжнародної співпраці у правовій сфері.

Висновки. Тенденції розвитку національних правових систем в умовах глобалізації охоплюють адаптацію до глобальних змін, посилення міжнародної співпраці, впровадження інновацій та одночасне збереження національної ідентичності. Так універсалізація національного права сприяє спрощенню міжнародної співпраці, але може зменшувати суверенітет національних правових систем, вимагаючи адаптації національного законодавства до глобальних стандартів. Міжнародне співробітництво робить правові системи більш відкритими, але водночас вимагає від держав знаходити баланс між національними інтересами та глобальними пріоритетами, що знайшло своє відображення в зміні

співвідношення міжнародного та національного права, зростання впливу регіонального права на національне та правового регулювання наднаціонального права.

Окремою тенденцією необхідно визначити зростання ролі прав людини, які стали спільною цінністю для багатьох правових систем, але процес їх впровадження часто залежить від внутрішньої політичної та економічної ситуації в країні. Глобальні екологічні виклики змушують держави адаптувати свої правові системи, але реалізація таких норм потребує значних ресурсів і політичної волі.

Мультикультуралізм також є важливою тенденцією в розвитку сучасних правових систем, спрямований на забезпечення рівноправності та недискримінації для всіх громадян, незалежно від їхньої етнічної, релігійної чи культурної належності. Цифровізація робить правову систему більш ефективною, але також створює нові виклики, зокрема, щодо кібербезпеки та захисту персональних даних. Процес глобалізації вимагає формування достатньої правової бази для забезпечення гармонійного співробітництва країн і розв'язання глобальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бірюков Р.М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2011. 20 с.
2. Глобалізація. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/hlobalizatsiia> (дата звернення: 15.09.2024).
3. Железов О.Є. Права людини: міжнародно-правовий аспект. Міжкафедральний круглий стіл до дня Соборності України. Харків, 2017. С. 47–52. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/20_01_2017/pdf/11.pdf (дата звернення: 15.11.2024).
4. Загальна теорія права: підручник / [О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.]; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
5. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі: монографія. Харків: Право, 2015. 352 с.
6. Сидоренко О.О. Сучасні тенденції розвитку правової системи України в умовах глобалізації. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 234–241.
7. Словник найбільш уживаних термінів з циклу соціально-філософських дисциплін / За ред. к.ф.н., професора Л.В. Гнатюка. Суми: Довкілля, 2008. 253 с.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.09.2024).
9. Теличко О.А., Рекун В.А. Розвиток правові системи у цифрову епоху. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 1. С. 209–212. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/53>.
10. Туниця Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади. *Вісник НАН України*. 2005. № 11. С. 32–42.
11. Хаустова М. Тенденції розвитку права в умовах глобалізації. *Проблеми законності*. 2013. № 124. С. 3–15.
12. Шай Р. Теоретико-правові проблеми мультикультуралізму як традиційної моделі адаптації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2018. № 889 (17). С. 55–59.
13. Шайгородський Ю. Глобалізація: неминучість концептуальних змін. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 64–75.